

Az értelmezés jelentősége a kultúráközvetítésben

Kóbor Márta

Magyar fordítók körében felmérést végeztünk a kulturális referenciák fordításával kapcsolatban. A felmérés célja az volt, hogy megpróbáljon számot adni azokról a stratégiákról, melyeket a professzionális fordítók vetnek latba a számukra ismeretlen kulturális jelenségek helyes értelmezése érdekében. Az eredmények itt következő összefoglalásával arra szeretnénk rávilágítani, mennyire lényegesek ezek az értelmezési stratégiák egy idegen kultúrára utaló elemekben gazdag szöveg fordításának sikere szempontjából.

1. Definíciók

Mit értünk kulturális referencián, miért tulajdonítunk kiemelt jelentőséget az értelmezés vizsgálatának a fordítás folyamatában? A kulturális referencia fogalmának meghatározásakor D. Cuche (1996) definíciójára támaszkodunk, melynek alapján ebbe a kategóriába sorolunk minden olyan nyelvi elemet, amely – közvetlenül vagy közvetetten – egy adott közösség életmódjával, vagy gondolkodásmódjával kapcsolatos tárgyakra, eseményekre, illetve cselekvésekre utal. Ami a megértéssel és értelmezéssel kapcsolatos kutatások jelentőségét illeti a fordítástudományban, Dancette-re (1994: 22) hivatkozunk, aki világosan rámutat, hogy „a fordítás elméleti és gyakorlati szakértőinek többsége egyetért abban, hogy (...) a fordító számára elengedhetetlen a fordítandó szöveg alapos értelmezése.”*

2. Módszertani kérdések

Vitathatatlan tény, hogy a szövegértési folyamatok empirikus módszerekkel nehezen vizsgálhatók. Ez bizonyos metodológiai kötöttségeket ró a megértés mechanizmusainak kutatóira. Minthogy maga a megértés folyamata általában megelőzi azokat a kijelentéseket, melyeket az értelmező személy saját értelmezési folyamatairól tehet, a közvetlen megfigyelés lehetősége kizárt, s a kutatók csupán kevésbé megbízható, közvetett forrásokra hagyatkozhatnak.

A kísérletben, amelyet 1999 áprilisában végeztünk, 14 hivatásos fordító vett részt. A kísérlet két részből állt. Az első részben magyarra kellett fordítaniuk egy mélyen a forrásnyelvi kultúrába ágyazott, vagyis számos kulturális utalást tartalmazó idegen nyelvű szöveget, egy magyar hetilap fiktív „nemzetközi találó” rovata számára (2 napos határidővel). A fordítást követően ki kellett töl-

*A szakirodalmi művekből vett idézetek fordítását Kóbor Márta készítette.

teniük egy kérdőívet, amely kérdéseket tartalmazott azzal kapcsolatban, hogy milyen gondolatok fordultak meg a fejükben a szövegben szereplő kulturális referenciák értelmezése közben.

A felmérés végeztével így két forrásból származó adatok álltak rendelkezésünkre: egyrészt a magyar fordításokból, másrészt pedig a fordítók kérdőívre adott válaszaiból és magyarázataiból. Kontrollcsoport gyanánt 14 franciául ugyan jól beszélő, ám sem fordítói képesítéssel, sem fordítói tapasztalattal nem rendelkező személy szolgált, akikkel ugyanazt a szöveget fordítottuk le.

A szöveg kiválasztásához munkahipotéziseink alapján meghatároztunk néhány kritériumot, melyek közül az alábbiakat tartottuk a legfontosabbaknak:

- a fordítandó szövegnek a forrásnyelvi kultúra képviselőihez kell szólania;
- jelentős mértékben kell támaszkodnia az olvasók kulturális háttérére, feltelezett kulturális ismereteire;
- többféleképpen is értelmezhetőnek kell lennie, attól függően, hogy az olvasó megérti-e vagy sem a kulturális utalásokat.

A kiválasztott szöveg, amely az *El Watan* című, francia nyelvű algériai napilap 1999. február 22.-i számában jelent meg, minden tekintetben megfelelt a fenti kritériumoknak

Az eredeti francia szöveg:

Sécheresse...éthylque

C'est la sécheresse à **Tizi Ouzou**. Non qu'il n'y ai pas plu, avec des chutes de neige abondantes au mois de février, mais **les adeptes de Bacchus** ont terriblement senti le «coup». **La dive bouteille** se fait rare ces derniers temps et encore plus chère pour ceux qui ont la chance d'en trouver. Les mauvaises langues disent que c'est un avant-goût de ce que sera **la future coalition islamo-conservatrice** qui se propulsera au pouvoir, avec la prohibition de l'alcool comme une des revendications des islamistes. En attendant **le 15 avril**, les palais sont très convoités. Les uns lorgnent politiquement vers celui **d'El Mouradia**, alors que les autres veulent faire plaisir, le plus simplement et aussi régulièrement que possible au leur. [El Watan (Alger) 1999. február 22.]

Az egyik magyar fordítás:

Szárazság...az algériai torkokban

A szárazság már elérte **a kabilok lakta Tizi Ouzou-t** is. Nem mintha nem esett volna eleget – idén februárban feltűnően sokat havazott Algériában –, **Bacchus hívei** mégis hiányt szenvednek mostanság. Igencsak ritkán hódolhatnak ugyanis **a görög isten nevét viselő ital** örömeinek, s ha alkalmuk is nyílik rá, drágán meg kell fizetniük érte. Rossz nyelvek szerint ez már egyfajta izeli-

tő a hatalmat régóta kezében tartó FLN, és a politikai befolyás érdekében vele szövetkező iszlamisták programjából, hiszen az alkohol betiltása ez utóbbiak egyik fő követelése. Mindenki várakozással tekint az április 15-i elnökválasztás elébe. Néhányan az El Mouradia negyedben álló elnöki palotára vetettek szemet, mások viszont szívesebben és gyakrabban nézegetnének a pohár fenekére...

3. Eredmények

3.1. Magyarázó fordítás

Az első dolog, ami nyilvánvaló a magyar fordítások olvasása, valamint a kérdőívek tanulmányozása alapján, hogy a fordítók a szöveget, mint olyan jelek összességét kezelték, melyek kiegészítésre várnak és magyarázatra szorulnak. A magyar fordítások szignifikánsan hosszabbak, mint az eredeti: a célnyelvi szövegek átlagosan 8 százalékkal több szót (kb. 131 szó) tartalmaznak, mint a francia nyelvű forrásszöveg (122 szó). Ez a különbség elsősorban a magyar fordítók által a szövegbe „fűzött” kiegészítésekkel (ha úgy tetszik, explicitálásokkal, ld. Klaudy 1999) magyarázható. Ezek többsége az algériai valóságra, nevezetesen a nálunk kevésbé ismert, aktuális politikai helyzetre vonatkozik.

A *le 15 avril* dátum fordítása 14-ből 10 esetben tartalmazza az *elnökválasztás*, néhol pedig a „választások napja” kiegészítést. Az *El Mouradia* esetében 7 fordító tartotta fontosnak megjegyezni, hogy az *elnöki palotáról*, hárman pedig, hogy az *algériai főváros elnöki negyedéről* van szó. A *Tizi Ouzou* városnevet 6 fordításban követi olyan magyarázat, mint *kabilok lakta város, liberális hirben álló város*, vagy a *borairól híres kabil város*, stb. A *dive bouteille* fordulat 3 fordításban egészül ki olyan megjegyzéssel, miszerint algériai/helyi borról van szó, pl. a *Bacchusról elnevezett helyi borfajta*.

A kérdőíveken olvasható magyarázatok közül jó néhány mutat ugyanebbe az irányba, pl.:

„... a *coalition* és a *se propulser au pouvoir* kifejezések a választások gondolatát jutatták eszembe, így logikusnak tűnt, hogy április 15.-e csakis a választások dátuma lehet...”

„... gondoltam, hogy *El Mouradia*-nak valahogyan az elnöki hatalommal kell összefüggésben lennie...”

„... *Tizi Ouzou*-t úgy tűnt, valamiért még érzékenyebben érinti az alkohol betiltása, mint a többi várost...”.

Ezek a megjegyzések – éppúgy, mint a magyarázó fordítások – a fordító azon szándékáról tanúskodnak, hogy az egyes, különálló kulturális utalásokat összekössék egymással, és az így létrejött koherens egységen belül értelmezzék.

E tekintetben adataink megfelelnek Oléron hipotézisének, mely szerint „a megértés, legyen szó bármilyen dolog vagy szöveg megértéséről, jelzések értel-

mezését jelenti. A *jelzés* fogalma egyben azt is jelenti, hogy (...) az mindig kiegészítésre szorul, így az értelmező személynek a jelek értelmezéséhez túl kell lépnie azon, amennyit lát vagy hall belőlük.” (Oléron 1981: 22).

Adataink következképpen a konstruktivista pszicholingvisztikai elméletekkel, valamint az interpretatív fordításelmélettel (Séleskovitch és Lederer 1986, Lederer 1994) is összhangban állnak, melyek szerint a szavak önmagukban nem hordoznak a világtól és az értelmező személyektől független jelentést, sokkal inkább instrukcióknak tekintendők, melyek segítségével egy-egy szöveg globális jelentését felépíthetjük magunkban. Ilyen értelemben a jelentéskonstrukció az olvasó/fordító releváns (jelen esetben a forrásnyelvi kultúrával kapcsolatos) ismereteire támaszkodik, melyeket a szöveg „jelzései” aktiválnak.

Releváns ismereten mindazt a tudást értjük, mely az adott témával kapcsolatban rendelkezésre áll, vagy a szöveg alapján olvasás közben felépíthető, s melyet a pszicholingvisztikában enciklopédikus / világ / általános / kognitív / nem-nyelvi ismeretként szokás emlegetni. A 60-as évektől kezdődően sokan próbálkoztak ezen ismeretek – a memóriában tárolt sémák (Minsky 1975), forgatókönyvek, illetve keretek (Schank & Abelson 1977), MOP-ok (Schank 1982), stb. formájában történő – leírásával, melyeket az utóbbi évtized konnekcionista irányzata spontán szerveződésű, memóriánkban nem előre tárolt, hanem az értelemkonstrukció folyamatában születő (emergens) sémaképpel váltott fel (Rumelhart et al. 1986).

A fordítások és a kérdőívek alapján úgy tűnik, a mi szövegünk esetében a „választások” séma szinte minden fordítónál automatikusan aktiválódott, s ezen séma keretében próbáltak összefüggéseket találni a szöveg különböző részei, így a kulturális referenciák között is. A választásokkal kapcsolatos előzetes, illetve – amint látni fogjuk, az azokhoz kapcsolódó – friss ismereteikre hivatkoznak ugyanis, amikor azokat a kiegészítéseket indokolják, amelyek nyelviileg a forrásnyelvi szövegben jelen nem lévő információkat tartalmaznak.

A megkérdezett fordítók munkáját tehát elsősorban egy olyan törekvés jellemzi, melyet a következőképpen foglalhatnánk össze: a kulturális utalások fordítása közben a fordítók egyértelmű összefüggéseket keresnek a szöveg többi részével és hasonló utalásaival, továbbá igyekeznek kiegészíteni az utalásokat mindazon információkkal, melyek a szöveg globális jelentéséhez kapcsolják azokat. Ilyenkor a fordítók a szövegben explicit módon jelen lévő nyelvi elemekből kiindulva egy implicit információkkal kiegészülő reprezentáció felépítésén munkálkodnak, s a részletektől egyfajta komplett egész irányába haladnak.

3.2 Átértelmezés

A fordításokban tetten érhetünk egy másik tendenciát is. Eszerint a fordítók sokszor a kulturális utalások eredetitől eltérő aspektusát tartják fontosnak megnevezni, így pl. ami a forrásnyelvi szövegben expliciten jelen volt, náluk kimarad, s helyette a kulturális jelenség másik oldala, esetleg egy másik eleme kerül előtérbe. Jó példa erre a *les adeptes de Bacchus* „sorsa”, melyet 7 fordításban is *a bor szerelmese*” fordulattal helyettesítenek, vagy a *la dive bouteille*, mely 10 esetben, mint *isteni nedű* szerepel. A *conservatrice* jelzöt 12 fordító váltja fel

az *FLN* megnevezésével, illetve a *hatalmat régóta gyakorlók, a régóta hatalmon lévő katonák* stb. fordulattal. Ez utóbbiak a fordítók több, mint fele szerint nem lépnek valódi koalícióra az iszlamistákkal – mint azt a francia szöveg *coalition* szava sejteni engedné – , inkább csak *dialógust kezdenek velük, vagy közelednek egymáshoz*. 4 fordításban az *El Mouradia* palota *elnöki hatalom* formájában kerül a magyar szövegbe.

A kérdőívre adott válaszaikban fordítóink az alábbiakkal indokolták ezeket a változtatásokat:

„...minthogy a szöveg az alkohol betiltásáról beszél, Bacchus hívei alatt egyértelműen a bor szerelmeseit kell értenünk ...”

„...mivel a szövegben mindvégig – bár kimondatlanul – a választásokról van szó, gondoltam, hogy a *conservatrice* kifejezés feltétlenül a választásokon indulni szándékozó valamelyik felet jelöli ...” .

Úgy tűnik, ez a fajta hozzáállás elválaszthatatlan az előzőtől, ahhoz ugyanis, hogy fordítóink ilyen változtatásokat eszközöljenek, feltételeznünk kell, hogy előzőleg felépítettek magukban egyfajta globális reprezentációt (vagy modellt), melyhez képest fordításukban egy, az eredetiben nem szereplő aspektust tartottak érdemesnek a kiemelésre. E globális kép felépítéséhez pedig – a kérdőívre adott válaszaik szerint – épp ugyanazokat a jelzéseket, illetve ismereteket használták, amelyekre előbb már utaltunk. Így, a *le 15 avril* dátum a *választások napja* (3 fordításban) fordulattal történő helyettesítése a *coalition* és *se propulser au pouvoir* kifejezések által mobilizált „választások” séma megjelenésével magyarázható, ezen séma fontos része (ún. „kitöltendő helye”) ugyanis a választás időpontja, melyet a fordítók többsége április 15-ével azonosított.

Ez, a második fajta mechanizmus tehát fordítóink azon szándékát tükrözi, hogy az egyes kulturális utalásokat mindig egy, a szöveg olvasása közben felépített „kerek” jelentéshez képest értelmezzék (ha kell, újra). Ebben a tekintetben szintén jelentős szerepet játszanak az értelmező fél enciklopédikus ismeretei, mivel csupán ezek megléte esetén lehet a szövegben expliciten jelen lévő jelzéseket összekötni az aktivált séma kitöltendő helyeivel. Logikusnak tűnik, hogy egy hibás séma aktiválása esetén megnő az esélye annak, hogy a fordító félreértse a szöveget, s az egyes referenciákat egy hamis képhez képest hibásan interpretálja.

3.3. A szövegértés folyamatának dinamizmusa: konstrukció és rekonstrukció

Milyen viszonyban van egymással a két fent leírt folyamat? A rendelkezésünkre álló adatok egyértelművé teszik, hogy a kétféle mechanizmus szorosan összefügg egymással, és gyakorlatilag elválaszthatatlan, hiszen szimultán módon zajlanak, és az értelmezés folyamatában számtalanszor keresztezik egymás útját. Azok a mentális reprezentációk, melyekre fordítóink hivatkoznak, hol a szöveg feldolgozásának eredményeképpen születnek, hol pedig éppen annak kiinduló-

pontjául szolgálnak. A szövegértés folyamatát tehát egyfajta dinamizmus jellemzi, mely abból fakad, hogy X pillanatban az olvasó által nyelvi és egyéb ismeretei alapján felépített reprezentáció nem csak azt teszi lehetővé számára, hogy könnyebben megértse az X+1 pillanatban értelmezendő szövegrészeket, hanem azt is, hogy átgondolja az X-1 pillanatban felépített reprezentációt (egy új információ ugyanis akár gyökeresen megváltoztathatja az egész addig dédelgetett elképzelést). Ezt a dinamizmust igen nehéz modellálni, hisz' a megértést egy olyan, állandó változásban lévő folyamatként kell elképzelnünk, mely a szöveg feldolgozása során előre- és hátrafele mutató (konstruktív és rekonstruktív) műveleteket egyaránt tartalmaz.

Az, hogy az értelmezés folyamatában két irányba ható műveletek zajlanak egyidejűleg, régóta elfogadott gondolat a pszicholingvisztikában. Mára gyakorlatilag minden megértéskutató egyetért abban, hogy a szövegértés egyfajta komplex mentális reprezentáció felépítése útján történik, bár ezen reprezentáció megnevezését és pontosabb fogalmát illetően jelentősek az eltérések (ld. a szituációs modell és a mentális modell fogalmát, stb.).

Richards (1999) úgy látja, hogy a pszicholingvisztika mai álláspontja szerint ezen reprezentáció felépítése a szövegben említett tárgyak, események és/vagy cselekvések összekapcsolásával történik, ami a különféle nyelvi utalások egyetlen komplex reprezentációba integrálását, illetve az aktivált vagy frissen konstruált tudásstruktúrák alkotórészeinek specifikálását jelenti. Ilyen értelemben tehát azt kellene mondanunk, semmi meglepő nincs abban, ahogyan fordítóink a kulturális referenciákat értelmezték. Feltételezhetjük ugyanis, hogy bárki más, bármely más szöveg bármely más részét hasonlóképpen dolgozta volna fel: egy konceptuális modell felépítése révén, mely a szövegben található jelzések és az értelmező személy egyéb ismereteinek fúziójából születik.

3.4. Professzionális és amatőr értelmezők

A franciául jól beszélő, ám sem fordítói képesítéssel, sem fordítói tapasztalattal nem rendelkező kontrollcsoport körében végzett felmérés során kiderült, hogy az „amatőr” fordítók éppúgy előzetes (nevezetesen a választásokkal kapcsolatos) ismereteikre támaszkodva próbálták értelmezni a kulturális referenciákat, mint a hivatásos fordítók. Úgy tűnik tehát, hogy mindaz, amit a fentiekben leírtunk, az értelmezési folyamatokról általában elmondható, függetlenül attól, hogy professzionális „értelmezőkről” (fordítókról) van szó, vagy sem, illetve hogy a kulturális referenciák megértését vizsgáljuk, vagy sem.

A felmérésből azonban kiderült, hogy az általánosan jellemző folyamatokon túl mégis tapasztalhatók különbségek abban, ahogyan a professzionális fordítók és az amatőr értelmezők eljárnak. Ezek a különbségek azok, melyek lehetőséget nyújtanak számunkra, hogy a bevezetőben említett fordítói stratégiákra rávilágíthassunk. Az említett stratégiák pedig nemcsak a fordítás oktatása, hanem a folyamat automatizálása szempontjából is érdekesekek lehetnek.

Az igényes, sikeres fordítói munka sajátosságainak megvilágításához először is tekintsük át azokat a különbségeket, melyek a két csoport értelmezése között fennállnak. Amint láthattuk, annak ellenére, hogy a választások gondolata ex-

plicit módon egyszer sem jelenik meg a szövegben, az olvasók tudatában szinte kivétel nélkül aktiválják azt a szöveg egyes kifejezései (*coalition, se propulser au pouvoir*, stb.).

Problémát jelent azonban, hogy az átlag magyar olvasó számára ezek a kifejezések a parlamenti választások gondolatát ébresztik fel, mivel mind a *pouvoir* (hatalom), mind a *coalition* (koalíció) szavak kizárólag ehhez kapcsolódnak (a köztársasági elnöknek ugyanis hazánkban csupán reprezentatív szerepe van, valós politikai hatalma alig). A kérdőívek tanúsága szerint a szöveg első olvasása közben a parlamenti választások sémája nem csak a kontrollcsoport tagjainak esetében aktiválódott automatikusan, hanem a hivatásos fordítók többségénél is.

A parlamenti választások sémájának további sorsa azonban a két csoport esetében különbözőképpen alakult, s ez tette lehetővé számunkra a fordítói stratégiák azonosítását. A kontrollcsoport tagjai közül ugyanis csak nyolcan, míg a hivatásos fordítók közül tizenketten találták a parlamenti választások ötletét összeegyeztethetetlennek előzetes ismereteikkel, miszerint április 15-én Algéria elnökválasztásra, nem pedig parlamenti választásokra készült.

A kontrollcsoport tagjai közül szignifikánsan többen hajlottak arra, hogy sutba dobva előzetes ismereteiket – miszerint elnökválasztás készül Algériában –, a „hatalom” és a „koalíció” fogalmához közelebb álló parlamenti választások gondolata mellett döntsenek (ld. „az elnökválasztással egyidejűleg biztosan parlamenti választásokat is tartanak” megjegyzést). A kontrollcsoport tagjai eme döntésüket követően készen álltak arra, hogy a teljes szöveget (így az összes kulturális referenciát is) e hamis képnek megfelelően értelmezzék.

A magyar belpolitikai életről szerzett tapasztalataik alapján a *conservatrice* jelző alatt azokat értették, akik „a hagyományos értékek védelmében lépnek fel”, így habozás nélkül „konzervatívok”-nak titulálták őket a fordításban. Az iszlamisták és e „konzervatívok” koalíciója teljesen természetesnek tűnt számukra, hiszen Magyarországon a konzervativizmus természetes velejárója a tradicionális – így a vallási – értékek, hagyományok ápolása is. Azonban ha valaki jól ismeri az algériai belpolitikai helyzetet, akkor tudnia kell, hogy 1999 áprilisában egy konzervatív-iszlamista koalíció elképzelhetetlen lett volna, annál is inkább, mert a vallási alapon szerveződő pártok és szervezetek immár hosszú évek óta nem vehetnek részt hivatalosan az ország politikai életében (sem a választásokon nem indulhatnak, sem koalíciót nem alkothatnak).

A parlamenti választások hipotézisén alapuló értelmezések többsége szerint *El Mouradia* egy élő személy, aki az alkohol betiltása ellen harcol. Ez azonban csak a cikkben bemutatott algériai helyzet téves értelmezéséből következhet, mely egy olyan séma aktiválásával és alkalmazásával magyarázható, amelyik a magyar politikai helyzetnek ugyan tökéletesen megfelel, az algériainak azonban a legkevésbé sem.

A *coalition* és a *pouvoir* kifejezések által aktivált parlamenti választások séma és a közlő elnökválasztással kapcsolatos előzetes ismereteik összeegyeztethetlenségére egész másként reagáltak a hivatásos fordítók. 12-en közülük utána néztek az algériai helyzetnek: a szöveget félretéve különféle forrásokból (ma-

gyar és külföldi napilapokból, hetilapokból, kollégáktól, algériai ismerősöktől) igyekeztek információkat szerezni az aktuális politikai helyzetről.

A források között fordítóink a *Le Monde diplomatique*, és a *Courrier International* című francia hetilapokat, az *El Watan* valamint a HVG honlapját említették. A szövegen kívüli információkeresést követően fordítóink az újonnan megszerzett ismeretek birtokában építették fel azt a globális reprezentációt, melynek keretében lehetővé vált az egyes referenciák helyes értelmezése. Az ő modelljük szerint a konzervatívok Algériában nem annyira a tradicionális értékek (pl. vallás) felett, mint inkább saját hatalmuk felett őrködnek – aminek megértése a magyar olvasók számára bizonyos pontosításokat tesz szükségessé. A valós algériai helyzet ismeretén alapuló reprezentáció kizárja a *coalition* igazi „koalíció”-ként történő értelmezését, s világossá teszi, hogy itt inkább egyfajta közeledésről, nem pedig hivatalos kapcsolatfelvételtől lehet szó. Az elnökválasztás ténye világítja meg azt is, hogy *El Mouradia* az elnöki hatalommal kell, hogy kapcsolatban álljon: erre a következtetésre utal 7 kiegészítés a fordításokban, valamint 13 válasz a kérdőíveken.

Ugy tűnik tehát, hogy a felmérésünkben szereplő cikk, s az abban szereplő kulturális utalások helyes értelmezése csak azután vált lehetővé, miután a fordítók – egyéb dokumentumok tanulmányozását követően – elegendő háttérismerettel rendelkeztek ahhoz, hogy az aktuális algériai helyzetről megfelelő reprezentációt építhessenek fel maguknak. Ez bizonyítja, hogy az idegen kultúrákra vonatkozó utalások fordításának előfeltétele helyes értelmezésük, a helyes értelmezéshez pedig a kultúra, az idegen világ beható ismerete és/vagy tanulmányozása szükséges.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a megértéshez szükséges anyaggyűjtés még a professzionális fordítók esetében is sokszor csak addig tartott, míg össze nem állt egy koherens elképzelés az idegen kultúra szövegben bemutatott oldaláról. Ezzel magyarázható, hogy a fordítók közül jó néhányan (6 fordító) megelégedtek azzal, hogy *El Mouradia*-t, mint az elnöki rezidenciát értelmezzék, és nem néztek utána, hogy az *El Mouradia* valójában egy egész negyed neve Algírban. Ugyanez az eset *Bacchus*-szal, akiről több fordításban sem derül ki, hogy egyben egy helyi bor márkaneve is – a fordítók megelégedtek a szöveg általános értelmezéséhez szükséges „európai” referenciával, és ezáltal némileg csökkentették a szöveg kulturális beágyazódását. Ezen korlátok ellenére általánosságban mégis elmondhatjuk, hogy a professzionális fordítók szinte mindegyike alkalmazta azt a dokumentációs stratégiát, amely az idegen világ, az idegen kultúra helyes értelmezését lehetővé tette számukra.

4. Következtetések

Fenti gondolatmenetünkkel arra kívántunk rávilágítani, hogy az olyan szövegekre, melyek nem tartalmazznak megfelelő értelmezésükhöz elegendő információt, az átlagolvasó általában saját kulturális sémáinak és előzetes ismereteinek mozgósításával reagál. A gyakorlott, professzionális fordítók azonban felmérésünk tanúsága szerint képesek olyan – elsősorban dokumentációs – stratégiák alkalmazására, mely lehetővé teszi számukra saját kulturális sémáik

attól eltérő modellekkel történő helyettesítését. Ezek a fordítók igen nagy rugalmasságról tettek tanúbizonyságot, legtöbbjük ugyanis a fordítás aktusában, automatikusan aktiválódott saját sémái ellenére is képes volt korrekt, az algériai realitásnak megfelelő mentális reprezentáció felépítésére.

A legfontosabb tanulság, amit a fentiekből levonhatunk, az, hogy az emberi elme képes felülemelkedni saját kulturális korlátain, és képes megérteni más szituációkat, a sajátjától eltérő helyzeteket is. Az emberi gondolkodás hihetetlen rugalmassága és alkalmazkodó képessége az, amit a fordítói képésben résztvevő hallgatóknak feltétlenül meg kell tanulniuk kihasználni.

Irodalom

- Cuche, D. 1996. *La notion de culture dans les sciences sociales*. Paris: Seuil.
- Dancette, J. 1994. *Parcours de traduction Étude expérimentale du processus de compréhension*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Klaudy, K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1/2, 5–21.
- Lederer, M. 1994. *La traduction aujourd'hui Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.
- Minsky, M. 1975. A framework for representing knowledge. In: P. H. Winston (ed.) *The Psychology of Computer Vision*. New York: Mac Graw Hill.
- Oléron, P. 1981. Compréhension verbale et mobilisation des savoirs. In: *Actes du colloque international et multidisciplinaire sur la compréhension du langage*. Paris: Didier Érudition.
- Richards, J.-F. 1999. Les modèles de compréhension basés sur les structures de connaissance. *Psychologie Française*, No 36–2, 109–117.
- Rumelhart, D. E., Smolensky, P. S., McClelland, J. L., Hinton, G. E. 1986. Schemata and sequential thought processes in PDP Models. In: McClelland, J. L., Rumelhart, D. E. and the PDP Research Group (eds.): *Parallel distributed processing, Explorations in the microstructure of cognition, Vol. 2.*, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Schank, R. C., Abelson, R. 1977. *Scripts, plans, goals and understanding*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Schank, R. C. 1982. *Dynamic Memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Séleskovitch M., Lederer, M. 1986. *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier Érudition.